

A firenzei vendetták képe
*Döntés és következmény a firenzei
vendetta-leírásokban*

Jelige: Donati

Tartalomjegyzék

1. A firenzei vendetták politikai közege	2
2. Az 1216-os firenzei vendetta	
2.1. A történet szerkezeti felépítése.....	9
2.2. A cselekmény legfőbb szimbólumai	14
2.3. A vendetta időbelisége és Mars szobra	16
2.4. A fehér lovon meggyilkolt esküszegő és a Húsvét.....	19
3. A firenzei fehér és fekete guelfek viszállya	
3.1. A pártok összetétele és a konfliktus eseményei.....	20
3.2. A pártharc kirobbanása, a fekete-fehér küzdelemhez köthető első vendetta	22
3.3. A feketék és fehérek harcához köthető második vendetta.....	28
3.4. A feketék és a fehérek közötti vendetták és az 1216-os vérbosszú hasonlósága	30
4. Összegzés.....	32
Irodalomjegyzék.....	34
Melléklet.....	37

1. A firenzei vendetták politikai közege

Dolgozatom témáját két toscanai vérbosszú-leírás firenzei történeti munkákban való ábrázolása adja. Az egyik a Buondelmonte-gyilkosság, ami 1216-ban történt, a másik a firenzei fehér-fekete pártharchoz köthető Cancellieri-vérbosszú. Utóbbi érdekessége, hogy maga a vendetta Pistoia városához köthető, a kortárs firenzei krónikások jelentős része mégis egy firenzei pártharccal hozza összefüggésbe. Ezekben a krónikákban a Cancellieri-vérbosszú időpontja nincs pontosan meghatározva, de egyértelműen a XIII. század végéhez köthető. A két vendetta időben távol helyezkedik el egymástól, azonban témájukban és társadalmi kontextusukban is szorosan összefüggnek.

A kutatás a középkori itáliai vérbosszúkat elsősorban társadalomtörténeti szempontok szerint szokta elemezni. A szembenálló pártok és a résztvevők társadalmi helyzetének, a vendetta politikai és társadalmi funkcióinak vizsgálatával valóban számos fontos tanulság állapítható meg. A társadalmi jelentéstartalom mellett az események jogtörténeti elemzése is szintén kiemelkedően fontos. Ezen terület jelentős képviselője Trevor Dean, aki a középkori illetve kora-újkori kriminológia szakértője. A szakirodalom által elemzett forrástípusok skálája igen széles, a városi statútumok, az úgynevezett békéltetési iratok, a narratív források és a moralizáló jellegű irodalmi művek szintén információ dúsak. Utóbbiak nagy hatású elemzését végezte el Andrea Zorzi és Andrés Stefano¹. A legteljesebb körű vizsgálatnak az olyan monografikus munkák tekinthetők, mint Edward Muir írása egy friuli vendettáról². A vendetta kérdése nem hiányozhat egyetlen olyan munkából sem, amely a városokon belüli politikai agressziót elemzi. A specializáltabb munkák mellett egy-egy várostörténeti mű is értékes elemzéseket tartalmazhat ezen eseményekről. A szakirodalom számos különböző irányzata a téma fontosságát és aktualitását egyaránt mutatja.

Dolgozatom célja annak vizsgálata, hogy a firenzei történeti hagyomány egyes jeles képviselői hogyan ábrázolták azt a fontos döntési szituációt, amelynek kimenetele nemcsak az egyének, de a közösségnek is kiemelkedően fontos volt.

A vendetta a bosszúállás olyan személyes jellegű módja volt, amely a közösségre is kihathatott. A kutatás különböző forráscsoportok elemzésével egyértelművé tette, hogy a

¹ Zorzi, Andrea: *La cultura della vendetta nel conflitto politico in età comunale* in: Delle Donne, R. és Zorzi, A. szerk. *Le storie e la memoria. In onore di Arnold Esch.*, Reti Medievali-Firenze University Press, Firenze, 2002. Andres, Stefano: *Oltre lo statuto. La vendetta nella letteratura toscana del Due-Trecento*, *Laboratoire italien*, 5/2005. 57-83.

² Muir, Edward: *Mad Blood Stirring, vendetta in Renaissance Italy*, John Hopkins University Press, United States of America, 1993.

vendették elkövetői a társadalom teljes egészéből kerültek ki. A Dante-korabeli Firenzében 98 végrehajtott vérbosszút ismer a kutatás és még ennél is több olyan békéltetési eseményt, amelyek a családok közötti megtorlást próbálták megakadályozni. Ezen önbíráskodás jellegű tettek tehát viszonylag gyakoriak voltak. A XIII.-XIV. századi toscanai politikában nem voltak ritkák a leszámolások vagy az utcai harcokkal járó hatalomváltások. A családok és klánok közötti béke a város érdekeit szolgálta, ezért a városi vezetések nagy hangsúlyt fektettek az összecsapások megelőzésére. A szembenálló feleket befolyásuk függvényében, a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt békítették ki. Ezen események száma csupán egy rövidebb periódusban is több százra tehető. A megegyezést sokszor dinasztikus házasságkötéssel vagy egy asztalnál történő étkezéssel pecsételték meg. A megbékélt ellenfelekért gyakran befolyásos rokonok vállaltak pénzbeli kezességet a *commune* felé.³ A béke kérdését a folyamatos belső harcok tették ilyen fontossá.

Firenze pénzügyi és egyben a nagypolitikai érdekek ütközőzónájában feküdt. Ezek a hatások felerősítették a városi hatalomgyakorlásért folyó küzdelmet. Ennek kiemelkedő példája a guelf és ghibellin pártok közötti több évtizedes versengés volt. A városi pártok dominanciája vagy ideiglenes bukása a nagypolitika alakulásától is függött ekkoriban.⁴ Az ebben a közegben alkotó krónikások számára a politikai agresszió és azon belül a város sorsára kiható vérbosszúk meghatározó témák voltak. Az 1216-os Buondelmonte-Uberti konfliktusnak kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak. Az első krónika, amelyben ez az esemény megtalálható egy ismeretlen, a XIII. század első felében alkotó szerző, Pseudo Brunetto Latini munkája. Művében a kezdő esemény egy ünnepi összejövetel, ahol heves szitkozódást követően egy vita, verekedésbe torkollik. A heves vérmérsékletű Messer Buondelmonte késsel megszúr egy másik vendéget. Mivel mindketten nagyhatalmú urak, ezért az összetűzés megelőzésére a város polgárai egy családok közötti házassággal szeretnék megőrizni a békét. A tervezett házasságot Buondelmonte megghiúsítja, mikor inkább egy másik lányt vesz feleségül. A sértett család rokonai és barátai az esküszegő megölésével állnak bosszút. Ezt követően a két fél között kirobban az a pártharc, amely évtizedekig tombolt a városban.⁵

³ Zorzi: *Pluralismo giudiziario e documentazione: il caso di Firenze in età comunale* in: Chiffolleau J., Gauvard, C. és Zorzi, A. szerk. *Pratiques sociales et politiques judiciaires dans les villes de l'Occident à la fin du Moyen Age* (Actes du colloque international Rome, 29 novembre-1 décembre 2001), Roma, 2007. 144-165.

⁴ Najemy, John: *A History of Florence 1200-1575*, Blackwell Pub., Malden, 2006. (a továbbiakban Najemy) 64-66.

⁵ Najemy 13-14.

Az ismeretlen szerző korában a városi politizálás legalapvetőbb színterei az utcák és szomszédságok voltak. Ebben a közegben a házasság kiemelkedő esemény volt, hiszen egy-egy család kiterjeszthette kapcsolatait a város más részeire is. Az előkelő családok által kialakított csoportokat, a *consortiumokat*, a XIII. századig óriási lakótornyaik jelképezték. Ezeket több család erőforrásait felhasználva építették, fejlesztették. Egy-egy *consortium* általában a vezető családról kapta a nevét. A rokoni kapcsolatok kiemelkedő fontossága a dinasztikus házassághoz hasonló házasságkötéseket eredményezett, amelyek nagy politikai jelentőséggel bírtak.⁶ Az 1300-as évek Firenzéjében nagy visszhangot keltett, amikor a guelfek egyik meghatározó alakja Corso Donati, állítólag egy ghibellin vezér lányával tervezett házasságot, nem kis részben a szövetség katonai előnyei miatt. Niccoló Machiavelli leírja, hogy Messer Donati házasságkötésének mekkora politikai jelentéstartalma volt: „*Corso Donati magánszemélyek erejére és tekintélyére támaszkodott, ellenfelei pedig az államhoz fordultak. Személyes tekintélye azonban akkora volt, hogy mindenki tartott tőle (...) A közhangulat mégjobban ellene fordult, amikor nőül vette a Toscanában nagy hatalmú, ghibelline és fehér érzelmű Uguccione della Faggiuola egyik lányát. Amikor kipattant a házasság híre, Donati ellenfelei felháborodtak, és fegyvert fogtak*”.⁷ Dean a vérbosszú-leírások egyik fő kontextusaként határozta meg a házassági és nőügyek körüli vitákat, ami az ezekből származó konfliktusok nagy arányára utal.⁸ A családi kötelék kiterjesztése a család befolyását növelte. A domináns családok közti érzékeny kapcsolatok biztosítására szolgáló házasságok felbontásai, nemcsak az egyének közötti becsület, hanem politikai érdekcsoportok közötti viták szempontjából is jelentősek voltak. Idővel a vérségi kapcsolaton túlmutató kliensi viszony egyre fontosabbá vált. A családok hatalmát származásuk mellett egyre inkább városon belüli hírnevük, közvetett befolyásuk adta.⁹

A XII. századtól fokozatosan felgyorsuló gazdasági átalakulással, és a kereskedelmi lehetőségek kiszélesedésével egyre több lehetőség nyílt az „újak” előtt. Felemelkedésük kiélezte a politikai érvényesülésért vívott harcot. Ennek a küzdelemnek számos intézményes formában megnyilvánuló következménye volt. Az olyan hivatalok létrehozásának, mint a *podestá*, a béke biztosítása volt a célja. Ezt a tisztségviselőt mindig más városból hívták, elsősorban egy pártatlan bírói funkció ellátására. Ő felelt azért is, hogy egyenlő arányban

⁶ Coleman, Edward: *Cities and communes* in: Abulafia, David szerk. *Italy in the Central Middle Ages*, Oxford University Press, Oxford-New York, 2004. (a továbbiakban Coleman) 49.

⁷ Machiavelli, Niccoló: *Firenze története*, ford. Iványi Norbert in: Niccoló Machiavelli művei, II. kötet, Európa, Budapest, 1978. (a továbbiakban Machiavelli) 86-87.

⁸ Dean, Trevor: *Marriage and Mutilation: Vendetta in Late Medieval Italy*, *Past & Present*, 4/1997.3-36. (a továbbiakban Dean 1997) 15-17.

⁹ Coleman 49-50.

képviseltessek magukat a városi pártok a fontos pozíciókban. A tisztség a városok közötti diplomácia szempontjából is fontos volt. A baráti városok gyakran több éven keresztül is *podestá* küldési kapcsolatban álltak egymással. A tisztség pártatlansága nem mindig teljesült, az is előfordult, hogy a városok így próbáltak beavatkozni egymás belpolitikájába.¹⁰

A Pseudo Brunetto Latini által leírt összejövétel, amelyen a város neves családjai vettek részt és végül gyilkosságba torkollott, jól illusztrálja azt a politikai légkört, ahol a pártharcok révén a személyes ellentétek akár az egész közösség életére kihathattak.

A firenzei történeti hagyomány később élt képviselői, így Compagni vagy Villani már egy olyan korban alkottak, amikor a különböző érdekcsoportok által alkotott politikai képlet egyik legjelentősebb eleme a *popolo* volt. Ezen csoport XIII. századtól egyre nagyobb befolyással rendelkezett. Növekvő politikai jelentőségét nagy társadalmi bázisa adta. A *popolo* mozgalom nem volt egységes. A *popolo minuto* a források alapján leginkább egy gazdasági nehézségekkel küszködő, könnyen radikalizálható réteg volt. A *popolo grasso*, azaz a zsíros polgárok az archaikus nemesség sorait egészítették ki a társadalmi hierarchia csúcsán. A korabeli itáliai gondolkodók körében a szélsőségektől mentes középpolgárság érdemelte ki a „jó polgárok” fogalmát, mint a város ügyének előremozdítót.¹¹ A *popolo* mozgalom inkább politikai érdekcsoportként, mint jól elkülöníthető társadalmi képződményként értelmezhető.¹² Fellépésükhöz nehéz konkrét politikai ideológiát kötni, azonban a *popolo* nevében hatalomgyakorló csoportok egyik fő eszmei támaszát jelentette a korábbi politikai helyzethez való viszonyítás. A rendezett jogi körülményekre való igény megfogalmazása igen fontossá vált. Az ebben az időszakban keletkezett történeti munkák jellemző eleme lett az előkelők által alkotott pártok tevékenységének elítélése. A pártharcok megvetése, a politikai erők pluralitásának bírálata több városban az egyeduralmat a társadalmi béke letéteményeseként fogalmazta meg. A nagyobb, gazdaságilag jelentősebb városokban a közrendűek által kialakított rendszer elmélete vált dominánssá.¹³

A firenzei populóhoz tartozó Compagni elveinek megfelelően magasztalja a *secondo popolo* vezetőjét, Giano della Bellát. A rá használt jelzői a következők: kiváló, nagyhatalmú, bölcs, derék, jó ember, lelkes, jó nemzettségéből való, férfias, nagylelkű.¹⁴ Compagni

¹⁰ Compagni, Dino: *Krónikája korának eseményiről*, ford. és jegyzeteket írta Kiss András, Kriterion, 1989. (a továbbiakban Compagni) 99-100.

¹¹ Herlihy, David: *Some Psychological and Social Roots of Violence in the Tuscan Cities* in: Martines, Lauro szerk. *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200-1500*, University of California, Los Angeles, 2005. (a továbbiakban Herlihy) 138-139.

¹² Molnár Péter: *Az itáliai városállamok a konstanzi békétől a XIV. század elejéig* in: Klaniczay Gábor szerk. *Európa ezer éve: a középkor*, II. kötet, Osiris, Budapest, 2004. (a továbbiakban Molnár) 94-99.

¹³ Jones *The Italian City-State: From Commune to Signoria*, Clarendon Press, Oxford 1997. 332.

¹⁴ Compagni 72-79.

elfogultsága nyilvánvaló, krónikája a *popolo* lehetséges ideológiájának tárháza. Munkájában a könyvek elé írt elvi bevezetők elemzése nagyon fontos. Dino Compagni aktív élete valóban pártharcokkal és fordulatokkal volt tarkítva, így az ideológia egyúttal a szerző politikai gondolkodásának kivonatát adja. Krónikájának kiindulási alapja Firenze bemutatása. Az I. könyv I. fejezetében a szerző városa tiszta levegőjű, kellemes hely, melyre irigykedve néznek a szomszéd városok: „*a szomszéd városok inkább gyanakszanak rá és félnek tőle, mintsem szeretik*”¹⁵. A város népes, a polgárok tisztelettudóak. Az irigykedő szomszédok, akik nemcsak maguk a városok, hanem az ott élő számos nemes, gróf és hűbéres, jobban kedvelik Firenzét viszályok közepette, mint békében.¹⁶ Ezek a sorok akár a pártoskodás előkészítői is lehetnek, hiszen egy-egy városi pártot gyakran külső beavatkozás tett erőssé. Például amikor a firenzei feketék megnyerték maguknak VIII. Bonifác pápát, a fehérek környező városokhoz fordultak támogatásért.¹⁷ Az első fejezet alapján minden adott lenne ahhoz, hogy Firenze lakói békés, boldog életet éljenek. A második fejezetben viszont az alábbiak állnak:

„*Sírjanak hát polgárai önmagukért és fiaikért, azok a polgárok, akik dölyfösségükkel és elvetemültségükkel, a tisztségeikért való vetélkedéseikkel rövid idő alatt megrontottak egy ilyen nemes várost, meggyalázták a törvényeket és áruba bocsátották kiváltságaikat*”¹⁸ A problémákat előrevetítő részt, a híres Buondelmonte-Uberti vetélkedés leírása követi a harmadik fejezetben, mely végül vérbosszúba torkollik. Ezt követően Compagni az 1280-as eseményekkel folytatja művét, sok év cselekményeit kihagyva.¹⁹

Ezek alapján a *popolo* jeles támogatója, aki tisztségviselő is volt egyben ezeknek az elemeknek megemlítését fontosnak tartotta. A leírtak nem csatlakoznak láncszerű okozatisággal az ezt követő eseményekhez, ezért egyfajta ideológiai koncepcióként foghatóak fel. A krónika elején megfogalmazott bevezető nemcsak történetírói felvezetés, hanem a szerző keserű tapasztalata is egyben, melyet hasonló módon minden könyv előtt megismétel. A krónikában a szerző békepártinak állatja be magát, aki a törvények szerint cselekszik.²⁰

A Compagni által negatív felhanggal emlegetett pártharcok egyik megvetendő, a várost romlásba taszító eleme volt a vendetta.

A társadalmi ellentétek és a korábban említett külpolitikai hatások a politizálás módjára is kihatottak. A fontos városi tisztségek az esetek többségében egy-egy városi párt „tulajdonát” képezték. A hatalmat egy többlépcsős folyamat során igyekeztek bebiztosítani,

¹⁵ Compagni 57.

¹⁶ Compagni 57-58.

¹⁷ Najemy 91.

¹⁸ Compagni 58.

¹⁹ Compagni 60.

²⁰ Kiss András Compagnihoz írt jegyzetei (a továbbiakban Compagni, jegyzetek) 233.

melynek részét képezte korábbi ellenzékük felszámolása, illetve az ehhez szükséges törvényhozás. Ennek következtében a legitimitás kérdése illetve tartalma folyamatosan változott. A városvezetések rövid időközönként váltották egymást. A politikában résztvevő erők egyik lehetséges eszköze a fennálló kormányzat megdöntésére az agresszió volt. Lauro Martines a következő pontokba rendszerezte az ilyen jellegű cselekményeket: a törvények figyelmen kívül hagyása, titkos társaságok alapítása, felkelésre buzdítás, vezetők elleni fegyveres támadás, száműzöttek támadása szülővárosuk ellen, állami épületek elleni támadás, céhek vagy csoportok épülete elleni támadás, egyházi méltóságok és hivatalnokaik, valamint rezidenciájuk elleni támadás, általános értelemben vett összeesküvés.²¹ A felsorolás az erőszak számos formáját magában foglalja, melyeket politikai érdekek motiválhattak. Az erőszakot a mindenkori városvezetések is gyakran alkalmazták. Compagni tisztségviselő évei során részt vett egy bűnös szembeni ítélet-végrehajtásban: „*Én pedig, Dino Compagni, 1293-ban gonfaloniere di giustizia lévén házaikhoz és rokonaik házaikhoz mentem, és a törvény szerint azokat leromboltattam*”²²

A krónikás torzít a valóságon tettének leírásakor, de a történet jól jelzi, hogy az ilyen jellegű büntetések nemcsak a városi statútumokban voltak jelen, hanem a valóságban is végrehajtották őket. A Compagni tettét meghatározó statútum, az Igazságszolgáltatás Ordinamentumai szerint az az előkelő személy, aki Firenze városában vagy annak környékén megsebezne egy közrendűt oly módon, hogy sebéből vér folyik vagy meghal, akkor a vagyonát mindenképpen kobozzák el, lakhelyét rombolják le. Amennyiben pedig az illetőt elfogták, akkor le kell fejezni.²³ Az ordinamentumok látszólag szigorúan szabályozták, hogy ki számít előkelőnek, azaz mágnásnak, de Najemy munkája alapján a tényleges büntetésnél fontosabb volt a hatalom reprezentálása, a potenciális ellenfelek megfélemlítése.²⁴

A pártharcok idején a hatalomból részesülő csoportok gyakran váltották egymást a város élén. A politizálás módja és a legitimitási problémákkal küzdő törvényhozó hatalom elősegítette, hogy az önbíráskodás elterjedt váljon a különböző csoportok között. Az egyén hűségét a különböző érdekvédelmi csoportokhoz, szomszédságához, családjához, városnegyedéhez, kliensi rendszerekhez vagy éppen a városhoz sok tényező befolyásolta.²⁵

²¹ Martines, Lauro: *Political Violence in the Thirteenth Century* in: Martines, Lauro szerk. *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200-1500*, University of California, Los Angeles, 2005. (a továbbiakban Martines) 349.

²² Compagni 74.

²³ *A firenzei igazságszolgáltatás ordinamentumai* in: Sz. Jónás Ilona szerk. *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*, Osisris Kiadó, Budapest, 1999. 387.

²⁴ Najemy 85-86.

²⁵ Martines 349.

2. Az 1216-os firenzei vendetta

2.1. A történet szerkezeti felépítése

A vendetták közül az egyik legismertebb a számos középkori szerző által a guelf-ghibellin ellenségeskedés kiindulópontjának tartott Buondelmonte-gyilkosság. Az eseménysor elemzéséhez Giovanni Villani (1274-1348), Dino Compagni (1260k.-1324), Ricordano Malespini (-1280k.), Marchionne di Coppo Stefani, (1327-1385) Leonardo Bruni (1370-1444) és Niccoló Machiavelli (1469-1527) történeti munkáit használtam fel.²⁶ Machiavelli később élt, mint a felsorolt többi szerző, de a firenzei történeti hagyomány legkiemelkedőbb alkotójaként sok hasznos információt írt le városa középkori történetéről. A *Firenze történetét* a város felkérésére állította össze, így igen körültekintően járt el megírásakor.²⁷ Ismerte és felhasználhatta Villani *Nuova cronicáját*, Bruni *Istoria fiorentináját*.²⁸ Machiavelli leírása, a 3.2. fejezetben elemzett Cancellieri vérbosszúról hasonló a Stefaninál fellelhetőhöz, ezért elképzelhető, hogy ismerte a *Cronaca Fiorentinát*. A Malespini-krónikát, melynek címe szintén *Istoria fiorentina*, ugyanakkor nem említi. A XV. században alkotó Bruni történeti munkája számos hasonlóságot mutat Villani krónikájával, de Stefani *Cronaca fiorentinájától* nagyban eltér az elemzett részletekben. Compagni krónikája sokáig ismeretlen volt, a későbbi szerzők sem használták fel.²⁹

Az 1216-os gyilkosság leírásának jelenléte a különböző korokban élt szerzőknél, az esemény fontosságát mutatja. Compagni kortársa, a költő és filozófus Dante Alighieri híres *Isteni színjátéka* szintén hordoz utalásokat erre az eseményre vonatkozóan.³⁰ A történet szerkezeti felépítése az elemzett történeti munkában hasonló. Firenze egy nemes városi polgára, Messer Buondelmonte de' Buondelmonti az Amideiek helyett a Donatiakkal lépett házassági kapcsolatba. Az esküszegéssel megsértett fél tanácskozásán Mosca Lamberti híres tanácsát fogadták el, mely így hangzott: „*Cosa fatta capo ha!*”³¹ Az ezután bekövetkező gyilkossággal a történet kiteljesedik. Az alapkonfliktus, amelyet Pseudo Brunetto Latini leírt, a későbbi forrásokban nem található meg. Enrico Faini szerint ennek oka, hogy az elhallgatott

²⁶ Az egyes szerzők életrajzi adatai a felhasznált forrásokhoz írt bevezetőkben találhatóak.

²⁷ Herczeg Gyula jegyzetei a következőben: Niccoló Machiavelli művei, II. kötet, Európa, Budapest, 1978. (a továbbiakban Machiavelli, jegyzetek) 673-677.

²⁸ Machiavelli, Niccoló: *Firenze története*, ford. Iványi Norbert, jegyzeteket írta Herczeg Gyula in: Niccoló Machiavelli művei, II. kötet, Európa, Budapest, 1978. (a továbbiakban Machiavelli) 9., Machiavelli, jegyzetek 712.

²⁹ Compagni, jegyzetek 37-54.

³⁰ Dante, Alighieri: *Isteni színjáték*, ford. Babits Mihály, Európa Könyvkiadó, 1982. (a továbbiakban Dante) Paradicsom XVI. 116-148.

³¹ Villani 95., A kifejezésnek ezt a fordítását használom: Fő dolog a tett! Machiavelli, jegyzetek 712.

történetben Buondelmonte agresszivitása a történet origója, amely a házasságot szükségessé teszi. A későbbi szerzők viszont inkább áldozatnak próbálták őt beállítani.³² A történet rövidített változatát az általam elemzett források alapján két főbb szerkezeti egységre lehet elkülöníteni. Az elsőben az esküszegés játssza a központi szerepet, a másodikban maga a gyilkosság. Ez a két nagyobb egység az alábbi szerkezeti részekre osztható:

Első rész

- A családok rövid bemutatása
- A tervezett házasság ismertetése
- Az eljegyzés felbontása, a tulajdonképpeni esküszegés

Második rész

- A sértett fél tanácskozása, melynek eredménye az ifjú megölése
 - (Fő dolog a tett!)
- Buondelmonte szimbolikus körülmények közti halála
- A folyamatosnak és igen súlyosnak ábrázolt pártharc kirobbanása

A konfliktus kiindulópontja mindegyik munkában egy házasság. A Bruni-féle *Istoria Fiorentinában* két nemes és nagyhatalmú úr, Messer Buondelmonte és Oddo di Arrigo de' Fifianti egymás „legnagyobb ellenségei”. Oddonak kiterjedt rokonsági kapcsolatai miatt többek között a Lamberti és az Uberti családban is vannak támogatói. Messer Buondelmonte is hasonlóan befolyásos kapcsolatokkal bír. A köztük lévő feszültség napról napra nő, ezért pár kívülálló polgár („*molti buoni uomini si misero di mezzo*”³³) megpróbálja kibékíteni őket. A békéltetés nyilvános eleme, hogy Messer Buondelmonte feleségül veszi Oddo egyik fiatal nő rokonát.³⁴

Machiavellinél az I. könyv III. caputjában szereplő események elején egy rövid hatalmi rangsor található. E szerint a Buondelmonte és az Uberti családoknak volt Firenze városában a legnagyobb hatalma, utánuk közvetlenül az Amidei és a Donati családok következtek. A Buondelmonte család házasságot tervezett az Amideiekkel. Az ismertetés alapján a házasság mindkét félnek előnyére vált volna. A helyzeten állítólag egy özvegyasszony mesterkedése változtatott, aki a Donati család tagja volt. Lányát a kölcsönös családi megegyezések ellenére hozzáadta a Buondelmonte ifjúhoz. Az egymással

³² Najemy 14-16, Faini, Enrico: *Il convinto fiorentino del 1216* in: Zorzi, A. szerk. *Conflitti, paci e vendette nell'Italia comunale*, Reti Medievali E-Book, Firenze University Press, 2009. (a továbbiakban Faini) 113-114.

³³ Bruni, Leonardo: *Istoria Fiorentina*, Acciajuoli, D. ford., bev. Monzani, C., Firenze, Felice le Monnier, 1861 (Progetto Manuzio, E-text kiadás, 2004). (a továbbiakban Bruni) 126.

³⁴ Bruni 126.

rokonságban álló Uberti és Amidei család az esetet sértésnek vette, és egy gyilkossággal állt bosszút.³⁵ A Machiavelli-féle hatalmi rangsor az egyike azoknak az elemeknek, amelyek nem találhatóak meg a *Nuova cronicában*. Bruninál a Donati családból való asszony nem özvegy. Az asszony Messer Buondelmonte hiúságára épít, mikor azt mondja, hogy a korábban eljegyzett lány nem elég nemes és nem elég szép, ezért nem méltó hozzá.³⁶

Machiavellinél a házasulandó felek fiatalok, a vőlegény „fiatal nemesember”. Az özvegyasszony korábban is el akarta jegyeztetni lányát a fiatalemberrel, de ezt elmulasztotta. A lány előkelő származású, gazdag és szép, tehát nem tekinthető rangján alulinak a vele való házasság. Az özvegyasszony közreműködésével a fiatal nemes esküszegést hajt végre, mivel a lány szépsége elcsábította.

A Machiavelli-féle történet özvegye azzal, hogy másnak nem mondta el szándékát szimbolikusan és gyakorlatilag is kívül rekedt a családi köteléken. Azt a szövetséget, melyet a legrangosabb családok között hoztak létre a társadalmi béke érdekében, felborította. A hatalmas Ubertiek és az Amideiek rokonok, az Amidei és a hatalmas Buondelmonte család szövetségre lépésével akár a város két leghatalmasabb családja is rokon lehetne, megelőzve a pártharcot. Azzal, hogy az egyik legnagyobb család ezt a lehetőséget felrúgja és külön utat járva a kevésbé befolyásos, de az Amideiekkel egyenrangú családdal lép szövetségre saját, az Ubertiektől független hatalmi blokkot hozhat létre, kiélezve a politikai viszonyokat. Mint Najemy hangsúlyozza, a családi kommunikációs vonalon kívül rekedt özvegy már-már marginális társadalmi elemként van ábrázolva.³⁷ Lányát szépsége segítségével (azaz a józan megfontolásokon túl) próbálja házasítani, cselekedete így a közérdek ellentétének tűnik. A családok közti közeledés az egyén akciójával megtörik, az ellenségeskedés kirobbanása, pedig ezzel valószínűsíthető. Ezt tehát az egyéni akarat és a jól megfontolt közérdek ellentétéként is lehet jellemezni.

Compagninál a történet másképp van leírva, de a fő motívumok hasonlóak. A krónikában nincs kiemelten kezelt hatalmi rangsor. Buondelmonte de’Buondelmonti egy Oderigo Giantrufetti nevű személy egyik lányának ígért házasságot, sőt, a lányt már el is jegyezte. Forteguerra Donati felesége, Madonna Aldruda azonban felajánlotta neki egyik szép lányát. A másik történetben özvegyként szereplő asszony itt szintén az esküszegésre biztatja az „ifjú nemes városi polgárt”: kiviszi a lányát az erkélyre, mikor a fiatalember arra jár. Az ifjú nem tud ellenállni a szépségnek, ráadásul a lány anyja felajánlja, hogy kifizeti helyette az

³⁵ Machiavelli 63.

³⁶ Bruni 126-127.

³⁷ Najemy 15.

esküszegésért járó bírságot.³⁸ A Leonardo Bruni által feljegyzett cselekmény az egyetlen, amelyben Buondelmonte átgondolja az ajánlatot, és nem dönt azonnal. Végül ebben is úgy gondolja, hogy a Donati lánnyal jobban járhat, mint Oddo rokonával. Elmegy a Donati-házba, hogy helyrehozza az elkövetett hibát, hiszen a korábbi eljegyzése szerint nem volt más, mint egy hiba. Malespini krónikájában az ajánlat elfogadásakor a „*spirito diabolino*” Villaninál a „*subsidio diaboli*” munkálkodik.³⁹ Faini felveti a Buondelmonte szerepe szerinti csoportosítás lehetőségét, melynek alapja, hogy szerint több munkában (például a *Nuova cronicában* is) inkább a társadalmi elvárásoknak áldozatul eső ifjúként, míg másokban inkább férfiként van ábrázolva.⁴⁰

A legendás vérbosszúhoz vezető történet első fele tehát az eljegyzés és az esküszegés körül forog. Compagninál ez a rész nem olyan részletes, mint a többi szerzőnél, ráadásul bizonyos neveket a krónikás nem említ meg.

A történet második fele a vérbosszú cselekményét hordozza magában. A *Firenze történetében* a hatalmas Ubertiek valamint az Amideiek tanácsa számos rokon meghallgatása után úgy dönt, hogy a sérelmet csak az esküszegő megölésével lehet megtorolni. A véres cselekményt három kijelölt személy hajtja végre. Ez, és a tanácsra való utalás azt mutatja, hogy a bosszú nem tekinthető spontán jellegűnek. Érvek és ellenérvek meghallgatása után dönthettek úgy, hogy a kockázatos gyilkosságot választják. Ehhez hasonló eseménysort tár az olvasó elé a *Cronaca Fiorentina*, amelyben szintén a tanácskozáson döntenek a bosszúállás szükségességéről.⁴¹

A cselekmények Compagni-féle, egyszerűbb leírása is tartalmaz valamiféle tanácskozást. Oderigo úr „*elpanaszolta rokonainak és barátainak, ezekkel úgy határozott, hogy bosszút állnak: megverik és megszégyenítik az ifjút*”⁴². A fiatal Buondelmonte megöléséről tehát itt még nincsen szó, azonban az Ubertiek először bukkanva fel Compagninál, azt tanácsolják, hogy inkább öljék meg a gazság elkövetőjét, hiszen „*hasonló gyűlölség támad az ölésből, mint a sebesülésből. Fő dolog a tett!*”⁴³ Ez az a pont, ahol tulajdonképpen a történet fordulatot vesz. Ettől kezdve nem az esküszegés, hanem a gyilkosság kerül a középpontba.

³⁸ Compagni 59.

³⁹ Bruni 126-127., Malespini, Ricordano: *Istoria fiorentina* in: Tartini, G.G. és Franchi, S. szerk., *Istoria fiorentina* Coll'aggiunta di Giachetto Malespini e la Cronica di Giovanni Morelli, Firenze, 1718. (a továbbiakban Malespini) 85.

⁴⁰ Faini 108.

⁴¹ Stefani, Di Marchionne di Coppo: *Cronaca Fiorentina*, Rodolico, N. szerk. in: Muratori, L.A. szerk. *Rerum Italicarum Scrittores*, XXX. kötet, I. rész, Città di Castello, 1903. (a továbbiakban Stefani) 29., Machiavelli 63.

⁴² Compagni 59.

⁴³ Compagni 59-60.

Compagni szerint a gyilkosságot a házasság napján követték el, arról azonban nem ír, hogy a házasság előtt vagy után. Machiavellinél az esküszegőt a Ponte Vecchio egyik hídfőjénél ölték meg a lesben álló elkövetők, méghozzá Mars szobra alatt. Buondelmonte fehér lovon kelt át a hídon, mikor megrohanták.⁴⁴ A történet más verziójában az ifjú ráadásul fehér ruhát is viselt.

A történetekben szereplő nevek és helyszínek helyenként eltérnek, de a történet logikai felépítése mindegyik munkában megegyezik. A Niccoló Machiavelli által megörökített leírásban a gyilkosságban résztvevő emberek névsora is megegyezik a Giovanni Villaninál felbukkanó nevekkel: Mosca Lamberti, Stiatta Uberti, Lambertuccio Amidei és Uderigo Fifanti vitték végbe a tanács határozatát. Villani egyetlen többlet információja a gyilkosok névsorához, hogy ügyüket még a Gangalandi nevű előkelő család tagjai is támogatták.⁴⁵ Utóbbiak szerepét Marchionne di Coppo Stefani is megemlíti, de egy jelentős eltérés van az általa adott névsorban: Mosca degli Uberti mondja ki a gyilkosság elkövetésekor a kulcsmondatot.⁴⁶ Véleményem szerint egy olyan nevet ad meg, melyben a Bruninál és a Machiavelli-féle történetben található két legfontosabb szereplő neve ötvöződik. Lehet, hogy Mosca Lamberti és az Ubertiek véletlen keveréséről van szó, de a gyilkos mondatot Compagninál is az Ubertiek és nem Mosca Lamberti mondja ki. Az elemzett művek közül négyben a Lamberti, kettőben az Uberti családnév kötődik a kulcsmondathoz. A gyilkosok névsora a Malespini-krónikában a Villaninál és Stefaninál olvashatóval szinte azonos, de Stiatta Ubertit nem említi név szerint. Csupán ezt írja: „*que' degli Uberti*”⁴⁷. A szereplők nevei gyakran eltéréseket mutatnak a különböző forrásokban. A legfontosabbak az áldozaton kívül kétségtelenül a közvetve vagy közvetlenül felelős Ubertiek, a sértett Amideiek, illetve a négy szerzőnél is szereplő Mosca Lamberti.

⁴⁴ Machiavelli 63.

⁴⁵ Villani 95., Machiavelli 63.

⁴⁶ Stefani 29.

⁴⁷ Malespini 85.

2.2. A cselekmény legfőbb szimbólumai

A legendás vendetta eseménysorával kapcsolatban felvetődhet a kérdés, hogy két rivalizáló politikai csoport miért robbant ki egy hétköznapi esküszegés miatt olyan pártharcot, amely a forrásokban eredménytelennek van ábrázolva.

A feltett kérdés megválaszolására a források alapján csak következtetni lehet. A szembenálló feleknek természetesen lehettek olyan indokaik és céljaik, amelyek a forrásokban nincsenek leírva. A cselekmény második részében lezajló tanácskozás, illetve az első részben megjelenő hatalmi rangsor tudatosan vállalt összetűzést sejtet. A megghiúsult házasság is valószínűsíthetően politikai célzatú lett volna, tehát csupán az esküszegéssel járó sértettség, illetve a becsület védelmezése nem tűnik megfelelő oknak egy költséges és kétesélyes küzdelemhez. A történet valószínűleg egy hatalmi harc köré szőtt, különböző változatokban fennmaradt írott legenda. A források alapján a szembenálló felek preferencia sorrendjét nem lehet meggyőzően rekonstruálni, de a krónikásokét igen. A *popolo* eszmeiségét támogató szerzők a pártharcokat megpróbálták értelmetlen, a várost romlásba taszító eseményeknek feltűntetni. Pseudo Brunetto Latini, aki nem tartozott igazolhatóan a *popolo* mozgalomhoz, elsősorban a lovagi illetve nemesi életmóddal vitatkozva írta le a vendettát. A későbbi, a *popolóval* részben szimpatizáló szerzők, már koruk legfőbb problémáját, a pártharcokat ítélték el, mégpedig erkölcsi szempontok alapján.⁴⁸

A történetben a szereplők két alkalommal kerülnek döntési szituációba. Először Buondelmonte dönt a Donati lány mellett, második alkalommal az Uberti-Amidei tanács Buondelmonte megölése mellett. Mindkét alkalommal olyan döntés születik, amely a *commune* értékvilága szempontjából irracionálisnak tekinthető. A *popolo* Compagninál tapasztalt eszmeisége egyértelműen a békét helyezi előtérbe. Ezen szempontrendszer szerint a racionális döntés a békéhez vezető út lenne. Bruninál hangsúlyos, hogy a békéltető házasságot „jó polgárok” szorgalmazzák. A békéltetés útján járók a *commune* érdekeit képviselik a források tanúsága szerint. Véleményem szerint a kortárs és a később alkotó szerzők is erőteljesen hangsúlyozzák azokat a döntési szituációkat, amelyek során a cselekvők preferenciái ellentétesek azzal, amit a *commune* elvárna tőlük. A különböző döntések leírásában jelennek meg azok az elemek, amelyek a történet összes verziójában állandóak. Ezek hangsúlyozó szerepet töltenek be, így olyan állandósult jelentéstartalommal rendelkeznek, amelyek miatt szimbólumoknak tekinthetők. A döntések szimbólumokkal nyomatékosított láncolata szemléletesen ábrázolható a játékelméletben használt *játékfa*

⁴⁸ Najemy 14-17.

formájú ábrázolás segítségével (a *játékfa* a mellékletben látható). Úgy tűnik, hogy az Uberti-Amidei klán a történetben *tit for tat* stratégiát alkalmaz. Ennek lényege, hogy a másodikként lépő játékos az elsőnek lépő játékos döntését másolja.⁴⁹ Így békés lépésre, békés választ ad, míg agresszív lépésre agresszívan válaszol (ebben az esetben a tervezett házasság eldobása agresszív lépésnek számít). Így Buondelmonte a *commune* szempontjából minimálisnak tekinthető eredményért (az ifjú elveszi a szép Donati lányt), maximális kockázatot vállal.

A történetben előforduló szereplőket és a fontos elemeket a mellékletben található táblázatban rendszereztem. Jól látható, hogy bár Machiavelli ismerte Villani, Bruni és feltételezhetően Stefani munkáit, egyértelműen a Villani által megadott információkat vette át. Ugyanakkor Uderigo Fifanti részvétele a gyilkosságban Machiavellin kívül Stefaninál, és más névalakban, Bruninál található meg. A Gangalandi család, bár megjelenik Villaninál, Machiavellinél nincs megemlítve. A szimbolikus jelentésű elemek ugyanakkor Malespininél, Villaninál, Stefaninál, Bruninál és Machiavellinél is hasonló formában jelennek meg. Compagninál a szimbólumok hasonlóan figyelhetők meg annak ellenére, hogy a szereplők száma és azok nevei is lényegesen eltérnek a többi munkában találhatóaktól. A történet lényege egyértelműen maga a döntési folyamat.

⁴⁹ Tóth I. János: Játékelmélet és társadalom, Jate Press, Szeged, 1997. (a továbbiakban Tóth) 101.

2.3. A vendetta időbelisége és Mars szobra

A vérbosszú elemzésének fontos része, hogy a történeti munkákban az elemzett történetet a teljes forrásszöveg szerkezetében elhelyezzük. Így arról is információhoz juthatunk, hogy egyes szerzők a vendettának mekkora jelentőséget tulajdonítottak.

A *secondo popolo* idején politizáló Dino Compagni krónikájában az 1216-os vérbosszú az I. könyv II. caputjában található, közvetlenül Firenze rövid leírása és a város szomszédságának bemutatása után. Az I. caputban is helyet kap az a szimbolikus elem, amely szerint a várost Mars jegyében alapították. A vendetta a II. caput kizárólagos témája. Compagni krónikájában a tényleges cselekmények leírása csak a III. caputban kezdődik. A vendetta a város rövid bemutatása és a tényleges cselekmény közé ékelődik. A szerző városa politikai földrajzának és pozitív tulajdonságainak rövid leírása után fontosnak tartotta megemlíteni azt az eseményt, mely felfogása szerint Firenzét az állandó pártharcok, és a folyamatos hanyatlás felé taszította. Ezt a Compagni-féle rövidebb történetet egy bizonyos Latino bíboros 1280-as békéltető missziója követi. Ez nagy ugrást jelent a történetben, hiszen a társadalmi béke megteremtésére tett sikertelen kísérlet és a fenti vérbosszú között hatvanöt évnyi hézaggal számolhatunk. Megemlíti ugyan, hogy korábban is voltak viszálykodások Firenzében, de azok nem eredményeztek ekkora pusztítást, ezért azokat konkrétan nem is említi.⁵⁰

Machiavellinél a viszálykodások egyértelmű kiindulópontja a Buondelmonte-Uberti pártharc kirobbanása. Ahogy a korábbiakról írja: „*a firenzeiek 1215-ig egységesek maradtak, és a mindenkori győzteseknek engedelmeskedve, csupán saját fennmaradásukon fáradoztak (...) Firenze esetében is az itáliai pártvillongásokhoz való késői csatlakozás utóbb annál több szenvedést hozott a városra*”.⁵¹ A történetet követően Machiavelli a kirobbanó pártharcok mélységét és kiterjedt következményeit próbálja szemléltetni, amikor így ír: „*Mindkét családnak bőven volt vagyona, fegyvere és embere, és így éveken át folyt a harc anélkül, hogy egyik elűzhette volna a másikat*”⁵². Az ezt követő évek váltakozó kimenetelű pártharcát egészen a II. Frigyes itáliai tevékenységéig folytonosként írja le a szerző. Az ezt követő guelf-ghibellin harcokat szintén egyenlő erők harcaként szemlélteti, hiszen az általa listaszerűen leírt szembenálló családok száma nagyjából azonos.⁵³

⁵⁰ Compagni 59.

⁵¹ Machiavelli 62.

⁵² Machiavelli 63.

⁵³ Machiavelli 64.

Machiavelli Villanihoz hasonlóan a történeti előzményeket részletesen előadja a megelőző részekben, amelyek egészen az ókori Rómában történt nevezetesebb, és a szerző által fontosnak tartott eseményekig nyúlnak vissza, majd a Firenzével kapcsolatos kezdőévszámon túl eljut egészen a XIV. század elejéig. Városának történetében nagy ugrást tesz, amikor 1080 és 1215 között nem említ eseményeket.⁵⁴ Tehát fontosnak érezte átvenni, művébe beleírni azt a történetet, amit korábban más szerzők többször is leírtak. Történeti munkájában Machiavelli a teljesség igényére törekedhetett. Annak ellenére, hogy Firenzében korábban is voltak pártharcok⁵⁵, azok csak rövid említések szintjén maradhattak fenn Machiavelli koráig, vagy a szerző nem tartotta azokat ennyire fontosnak. Az információ több évszázadon át való megőrzése azt sugallja, hogy a firenzeiek nagy jelentőséget tulajdonítottak ezen eseménysornak.⁵⁶

A Buondelmonte-Uberti pártharc Compagninál és Machiavellinél egyfajta átvezető szöveggént funkcionál, amely a bevezető részeket összeköti a tényleges cselekménnyel. A pártharc maga nem tűnik a bevezető részének, inkább egy külön történetként funkcionál, amely összeköti a dicső múltat a kevésbé dicsőséges jelennel.

A forrásokban Mars szobrának vagy jegyének fontos jelentése van. Az ókori Róma egyik istenségének említése a két kor közti időbeli különbségek áthidalása során kulcspozíciót tölt be. Machiavellinél a fontosabb ókori események sorba vétele bevezetőként szintén a régmúlt korok eseményeihez való visszanyúlás igényét mutatják. A korok közti kontinuitást vagy legalábbis az arra való igényt szolgálja az önállóan, összekötőként elhelyezett vérbosszú leírása. A gyilkosság Stefaninál nem Mars szobra alatt történik, de másik négy szerzőnél igen.⁵⁷ Compagninál a véres végkifejlett szintén nem a szobor alatt játszódik le, viszont az I. könyv legelején, közvetlenül a vendetta leírása előtt, Firenzéről, mint Mars jegyében alapított városról ír.⁵⁸ Compagniohoz és Machiavellihez hasonlóan, Bruni is különleges helyen említi a vendettát: magyarázatként illeszti be az 1266-ban és 1267-ben történt események közé. Malespininél, Villaninál és Stefaninál a történet előtti utolsó esemény 1208-as, tehát ők a vendettát az események tényleges sorába illesztik be.⁵⁹

⁵⁴ Machiavelli 62.

⁵⁵ Batkin, 278-279.

⁵⁶ Ezt Molnár is megállapítja. Molnár 110.

⁵⁷ A szobor a legenda szerint létezett egy ideig, győzelmi emlékműként emelték. Gordon szerint először a szomszéd várostól való szabadulás jelképe volt és csak a későbbi lett negatív jelentése. Gordon: The murder of Buondelmonte: contesting place in early fourteenth-century Florentine chronicles, *Renaissance Studies*, 4/2006. 459-477. (a továbbiakban Gordon) 474-477.

⁵⁸ Compagni 57.

⁵⁹ Stefani 28-30.

Mars jelképének említése utal a város ókori eredetére, és utal az elkövetkezendő háborúra is. Mars ténylegesen szerepet játszott a város alapítási mítoszában⁶⁰, így Compagni vélhetően erre utal, de fontos, hogy ezt közvetlenül a vérbosszú-leírás előtt teszi.

A háború istenére való utalás egyértelműen fontos szerepet tölt be az 1216-os vendettát tartalmazó forrásokban. Ez különösen igaz lehet Malespini és Villani esetében. Utóbbi krónikás kiemelt fontosságot tulajdonított az asztrológiának, azon belül a bolygók együttállásainak. Ezekben az utalásokban a Mars bolygó mindig központi szerepet játszik. A Malespini-féle krónikában egy ezzel foglalkozó magyarázó részében ez olvasható: „*perchè Aries significa mercatanzia, e Marte armi, e battaglia*”⁶¹ A bolygó tehát összefüggésbe hozható a csatározásokkal a korabeli asztrológiában. Bár az asztrológia és a vendetta szimbolikája eltérhet, feltételezhető a hasonló jelentéstartalom. Így a funkcióját tekintve időbeli összekötést biztosító szövegrészen belül egy olyan szimbólum található, amelynek segítségével kétféle jelentéstartalom is megfogalmazható. Egyrészt a háború ókori istene hagyományosan utalhat az eljövendő pártharcokra, másrészt a szövegrész időbeli hídként betöltött funkcióját erősíti. A történet a pártharcok által sújtott firenzei történelem háborús eseményeinek eredetét tehát nemcsak egy eseményhez köti, hanem a szimbólum segítségével időben is elhelyezi. Időbelisége nemcsak a jól megfogható 1216-os évszámhoz köthető, hanem egy meghatározó történelmi múlthoz is, amely a város történelmének átmeneti részeként van ábrázolva.

Mars szimbóluma előrevetíti az Ubertiek által alkalmazott agresszív stratégia következményét. Ha az Ubertiek nem gyilkossággal torolnák meg a sértést, akkor elvileg még mindig lenne lehetőség a konfliktus békés megoldására. Döntésük különösen fontos, ezért kötődik tettükhöz a történet egyik legfontosabb szimbóluma. Mars szobrának jelenléte a háborús következményt jósolja meg, így nemcsak a múlt, hanem a jövő jelképe is egyben.

⁶⁰ Gordon 474.

⁶¹ Malespini 88.

2.4. A fehér lovon meggyilkolt esküszegő és a Húsvét

Az hat elemzett leírásból ötben Húsvét reggelén álltak bosszút az elkövetők. Mivel Compagni kivételével a motívum mindenhol megtalálható, ezért ugyancsak szimbolikus jelentőséget lehet neki tulajdonítani.⁶² A keresztény ünnepek közül a Húsvét kiemelkedő fontossággal bírt a középkorban, illetve bír ma is, hiszen Jézus Krisztus szenvedése és feltámadása a kereszténység legalapvetőbb tanításának tekinthető. Az ünnep napján elkövetett véres gyilkosság egyértelműen a város hanyatlásának szimbóluma, hiszen a szerzők szerint folytonos és véres pártharcok kiindulópontja, melyek a jobb sorsra hivatott Firenzét viszályba taszították. Az, hogy a gyilkosságot a feltámadás ünnepének reggelén követték el, különösen fontos. A halál és feltámadás között feszülő ellentmondás egyértelmű. Az ellentétpár által keltett hatást tovább fokozza az, hogy a meggondolatlan esküszegő fehér lovon illetve egy-egy leírásban, fehér ruhában kel át a hídon. A fehér szín ünnepi jellege, illetve a hozzá társítható mártíromság miatt ismételten egy kettős értelmezési lehetőséggel rendelkező szimbólumnak tekinthető. A hídról lelépve az esküszegőt a gyilkosok lerángatták lováról és végeztek vele.

A Buondelmonte-Uberti viszály kiindulópontjaként leírt eseménysor első részében Buondelmonte de' Buondelmonte a Donati asszonnyal együtt a történet negatív szereplője. Ez a szerep csak addig tart, amíg Mosca Lamberti ki nem mondja legendás mondatát: „Fő dolog a tett!” Ettől a ponttól a gyilkosok veszik át Messer Buondelmonte szerepét. Az eseményről alkotott képben ettől kezdve a gyilkosok a negatív főszereplők. A tettük miatt fordul rá a város a romlásba vezető útra. A fehér, mint a mártíromság és az ártatlanság jelképe⁶³ ebben a kontextusban új értelmet nyer. Jelképezheti azt a történetbeli szerepváltást, amely során az esküszegőből áldozat lett. A hétköznapi bűnt szélsőségesen erőszakos tett torolja meg. A súlyát a krónikákban illetve a történeti munkákban a sokatmondó szimbólumokkal emelik ki.

⁶² A Húsvét szimbólumként való értelmezését alátámasztja, hogy több itáliai vendetta leírásban is fontos ünnepek napján követik el a gyilkosságot. Más forrásokban elterjedt például a karácsonyi gyilkosság is. Dean 2007. 132.

⁶³ Pál József, Ujvári Edit szerk.: *Szimbólumtár*, Balassi Kiadó, Budapest, 1997. 138-139.

3. A firenzei fehér és fekete guelfek viszálya

3.1. A pártok összetétele és a konfliktus eseményei

Az érett középkori Firenze egyik legfontosabb történeti eseménye, amelyet az elemzett szerzők is megörökítettek a guelf párton belüli XIII. század végi ellenségeskedés volt. A krónikások az 1216-os konfliktushoz hasonlóan ehhez is kötnék vendettákat. A két kortárs szerzőnek, Villaninak és elsősorban Compagninak köszönhetően a XIII-XIV. század fordulójának eseménytörténete ismertebb, mint a XIII. század eleji pártharcé.

A Giano della Bella száműzetése utáni időszak heves pártharcokat eredményezett a guelfek csoportján belül. Először a fekete guelfek győzedelmeskedtek a fehérek fölött, majd a feketék pártján belül tört ki fegyveres konfliktus. Az első eseménysor meghatározó alakjai illetve a pártok vezetői Vieri de Cerchi, Corso Donati, Rosso della Tosa, Pazzino Pazzi illetve a Spiniek voltak. Az ellenségeskedések tengelyét a Cerchi-Donati illetve a Cerchi-Spini szembenállás adta. Az ellentétek második szakasza a fehéreket formálisan legyőző fekete párton belül robbant ki, ebben Messer Donati és Rosso della Tosa volt a két vezető.⁶⁴ A szembenálló felek alapján tehát a cselekménysorozatot két részre lehet bontani. A két szakasz szervesen összefügg a politikai agresszió jellege és nézeteltérések forrása miatt. A konfliktusok és a pártok részletes elemzése Zorzi, idevonatkozó munkájában olvasható.⁶⁵

A Donati pártban kulcsszerepet töltött be a Spini bankárcsalád, amely a pápai pénzügyek intézésével, valamint kölcsönökkel alapozta meg befolyását. Compagni szerint a Spinieknek fontos szerepük volt abban, hogy VIII. Bonifác pápa végül a fekete pártot támogatta. Zorzi úgy látja, hogy a fehérek alapvető stratégiai hibát követtek el, mikor alábecsülték a fekete párt római kapcsolatait, és nem ellensúlyozták azt megfelelő mértékben. Ugyanakkor a krónikákból kitűnik, hogy a fehérek inkább Toscana területén belül kerestek szövetségeseket, népszerűbbek voltak Firenzében a feketéknél. A Cerchi-párt stratégiája 1301 novemberéig sikeres volt, eddig az ő akaratuk érvényesült Firenzében. Befolyásuknak a pápa által támogatott, Valois Károly által vezetett „békéltető expedíció” vetett véget. A fehérek megfélemlítése lehetővé tette, hogy vezető városi tisztségekbe a feketék emberei kerüljenek. Ezt követően minden akadály elhárult a Cerchi-párt vezetőinek száműzése elől.⁶⁶ A konfliktus

⁶⁴ Najemy 89-90.

⁶⁵ Zorzi, Andrea: *Conflitti e sistemi giudiziari: La faida Cerchi-Donati* in: Zorzi, A. szerk., *La trasformazione di un quadro politico: ricerche su politica e giustizia a Firenze dal comune allo stato territoriale*, Firenze, Firenze University Press, 2008. (a továbbiakban Zorzi 2008)

⁶⁶ Zorzi 2008. 118-119.

lefolyása és kimenetele megfelel a városi hatalomátvétel, Martines által megállapított módszerének.⁶⁷

A társadalmi béke azonban nem született meg Messer Donati és pártja formális győzelmével, hiszen a második szakaszban a feketék vezetője szembekerült Messer Rosso della Tosával. Az újabb leszámolásokkal fenyegető helyzetet XI. Benedek pápa egy békítő küldöttel próbálta megoldani. A békéltetés már-már hagyományos eleme volt a száműzött fehérek illetve a régi ghibellin Uberti család visszahívása. A béke ezúttal sem volt tartós, 1304. június 10-én a della Tosa, a Medici és néhány másik család utcai harcokat kezdeményezett. A fokozódó agresszió ahhoz a bizonytalan eredetű tűzvészhez vezetett, amelyben rengeteg épület pusztult el.⁶⁸ A firenzei feketék és fehérek harca ezzel lényegében lezárható eseménytörténeti szempontból. Corso Donati még megpróbálta magához ragadni a hatalmat 1308-ban, de kísérlete a halálával végződött.⁶⁹

⁶⁷ Martines 349.

⁶⁸ Najemy 93.

⁶⁹ Machiavelli 87.

3.2. A pártharc kirobbanása, a fekete-fehér küzdelemhez köthető első vendetta

A firenzei történelem egyik legfontosabb és egyben egyik legtragikusabb kimenetelű konfliktus láncolataként az 1300 és 1304 közötti események számos leírásban szerepelnek. Ezek közül kiemelkednek a harcok eredetét magyarázni kívánó leírások. Az 1216-os vendettát megörökítő szerzők munkáiban többnyire a fekete-fehér harchoz köthető vérbosszúk is megtalálhatóak. A kortársnak tekinthető Compagni, Villani, a később alkotó Marchionne di Coppo Stefani, Leonardo Bruni illetve a firenzei történeti hagyomány csúcsaként is jellemezhető Niccoló Machiavelli is több fejezeten keresztül foglalkozik a XIII. század végén kirobbant viszályal. A Malespini-krónika már nem foglalkozik ezzel a pártharccal, hiszen az eseményeket csak 1286-ig írja le. Az eseménysorról szóló legfontosabb korabeli forrás Dino Compagni krónikája, amelynek központi témája a feketék és a fehérek harca. Az ő írásában megtalálható információk eltérnek a négy másik szerző által leírtaktól. Néha kissé homályosan írja le az eseményeket, de jellemző rá, hogy a firenzei történelem eseményeit megpróbálja minél több okkal megmagyarázni.

A fekete és fehér guelfek harcához két vendetta-leírás köthető: az első a pistoiai Cancellieri családdal kapcsolatos, a második egy Donati-Cerchi összecsapásba van beágyazva. A második vendettával külön alfejezetben foglalkozom. A vérbosszúk és az azt kiváltó események jellegükből fakadóan a pártharc kirobbanásával kapcsolatban vannak leírva. A kettő közül a részletesebb leírás a küzdelmek pistoiai eredetével kapcsolatos.

Machiavelli, mintegy bevezetőként, ezúttal is a két szembenálló fél nagyságával kezdi a felek bemutatását: *„Különösen nagy hatalommal rendelkezett Firenzében a Cerchi és a Donati család, régi nemességük, vagyonuk és számos követőjük révén. Tekintve, hogy egymás közelében laktak, mind Firenzében, mind vidéki birtokaikon, néha kisebb vitákba keveredtek”*.⁷⁰ A megadott információk közül mindenképpen valós a két család különösen nagy hatalma. A bevezető alapján hatalmuk forrása a nemesség, a vagyon és a követők száma volt. Az egyedüli pont, amely nem feltétlenül helytálló, a nemességről szóló rész lehet, hiszen a Cerchiek közrendükből emelkedtek fel pénzügyi tevékenységük révén.⁷¹ A kliens alapú szerveződési rendszerük méretéről, vagyonuk nagyságáról szóló rész pontos lehet, hiszen a két család korábban is aktívan politizált. Erre Compagni is rámutat. Ugyanígy valós elem, hogy a két család egymás közvetlen szomszédságába tartozott. Ezt Compagni és Bruni is

⁷⁰ Machiavelli 77.

⁷¹ Compagni 88.

fontosnak tartotta megemlíteni.⁷² Machiavelli szerint a kisebb viták ellenére viszonylagos békében éltek egymás mellett. A helyzet romlását egy pistoiái családi konfliktus idézte elő. A Firenzével szomszédos Pistoia-ban, a legelőkelőbb családok egyikén belül súlyos ellentétek feszültek. A történet szerint a Cancellieri család két ága között akkor szabadultak el az indulatok, amikor egy Lore nevű gyermek, játék közben megsebezte társát Gerit. A tetten feldühödött apa levágatta Lore kezét. Ezt követően a megcsonkított fiú családja és azok kliensei fegyvert fogtak, hogy ezt megbosszulják. A sokáig tartó véres háború az egész várost megosztotta. A küzdelem évekig eldöntetlenül folyt, egészen addig, amíg a felek a kilátástalan harcot megelégedve Firenzébe költöztek.⁷³

A kortársnak tekinthető Giovanni Villani krónikájában foglalkozik a pistoiái pártharc eredetével, de azt nem írja le a Machiavellihez hasonló részletességgel.⁷⁴ Leonardo Bruni is csak utal a vérbosszúra. Ezen két szerzőnél csupán azt olvashatjuk, hogy az egyik legnagyobb pistoiái család és követőik két pártra, feketékre és fehérekre oszlottak, ezt követően pedig Firenzébe költöztek.⁷⁵ Machiavelli, aki részleteiben is Villanival egyezően örökítette meg az 1216-os vérbosszút, ebben az esetben már mind Compagnitól, mind Villanitól, mind, pedig Brunitól eltérő leírást, illetve magyarázatot ad. Az általa írásba foglalt eseménysor Stefani *Cronaca Fiorentina*-jában megtalálható leíráshoz hasonlít.

A firenzei feketék és a fehérek harcát Niccoló Machiavelli több tényezőhöz köti, ezek közül az egyik a városba beköltöző Cancellierik megosztó hatása. A két szembenálló család ugyanis firenzei pártfogókat keresett, vagy azért, hogy a segítségükkel eredményesebben folytassák a harcot, vagy azért, hogy védelemre találjanak ellenfeleikkel szemben. A pártválasztás okát nyitva hagyja a történet, és ezért nem lehet következtetni a tényleges okra. Machivallinél a fekete Cancellieriek a Donatiakat, a fehér Cencellieriek a Cerchieket választották védelmezőjüknek. Bruninál ugyanezekkel a nevekkel találkozhatunk. Ettől eltérő képet nyújt Giovanni Villani és Stefani. Szerintük a feketék az Oltrarno negyedbeli Frescobaldi család védelme alá helyezkedtek, a fehérek, pedig a Garbo-beli Cerchiekhez.⁷⁶

A konfliktus közvetlen okainak leírása csak a vendetta után következik a *Firenze történetében*. Machiavelli, aki számos okból vezeti le a fekete-fehér guelf pártharc kirobbanását, leírja a *commune* nézőpontjából irracionális vendettát is. Az általa mutatott kép azonban már csak olyan kiegészítő szerepet tölt be a viszályban, amely a már meglévő

⁷² Compagni 88., Bruni 193.

⁷³ Machiavelli 77-78.

⁷⁴ Villani 245-246.

⁷⁵ Bruni 192-193.

⁷⁶ Machiavelli 78., Bruni 193., Villani 245-246. Stefani 79.

ellentéteket tovább mélyítette: „*A Pistoia városából érkezettek csak növelték a Donati és Cerchi családok között fennálló ősi gyűlöletet*”⁷⁷ Azt, hogy a vérbosszúkat kezdőeseménynek tekintették, jól mutatja, hogy az idézett mondat némileg ellentmondásba kerül a XVI. fejezet elejével. Az utóbbiban ugyanis a szerző így ír: „*néha kisebb vitába keveredtek, de a dolog sohasem fajult fegyveres összecsapássá*”.⁷⁸ A véletlenszerűen megtörténő kisebb viták és az ősi gyűlölet nem feltétlenül jelentik egymás ellentétét, de a *Firenze történetében* megtalálható korábbi vendetta-leírásban is fontos, hogy a konfliktus kezdetét a legendás megtorlás adja. A vendetta-leírásnak tehát Machiavelli szerint is fontos eleme lehetett, hogy valaminek a kezdetét kell jelölnie.

Lore kezének levágása több, Machiavelli által megalázásnak feltüntetett szakaszra osztható: a gyereket a szolgák fogták le, az istállóban kötözték ki, és csak utána vágták le a kezét. Az istállóban történt megaláztatás Stefaninál is megtalálható.⁷⁹ A könnyű, felületes testi sértésért, melyet csupán játék közben okoztak ez igen súlyos büntetésnek tűnik. A gyermeki csínyt egy „emberséges” bocsánatkéréssel kívánja helyrehozni az apa. A válasz erre a brutális, megalázó csonkítás. A történetben tehát nem a kiinduló büntetett elkövető személy a negatív színben ábrázolt szereplő, hanem Geri apja, a bosszút véghezvivő Guglielmo.

A csonkítás különösen fontos szerepet töltött be más vidékekről származó vérbosszúban is. Különböző testrészek levágása egyfajta rituális szimbólumnak tekinthető. Bizonyos történetekben a már halott személy testének valamiképpen való meggyalázása is szerepel. Előfordul, hogy a halott testrészeit kutyák falják fel. Ezen elemek egyfajta kiemelő szereppel bírtak.⁸⁰

Guglielmo mikor végrehajtja a bosszúját, a következőt mondja: „*Térj vissza apádhoz, és közöld vele, hogy a sebeket vassal és nem szavakkal szokás gyógyítani.*”⁸¹ Két megoldási lehetőséggel találkozunk tehát a történetben. Egyrészt meg lehetne oldani emberségesen, szavakba öltött bocsánatkéréssel a problémát, másrészt vassal. A két megoldás közül az első kockázatkerülő magatartás, míg a második egy agresszív stratégia. Guglielmo kijelentése és dühös állapota a meggondolatlanságot jelképezi. Stefaninál a mondat máshogy hangzik, de funkciója azonos, a történet szerkezetében is ugyanott helyezkedik el. A *commune* szempontjából racionális magatartás helyett erőszakos választ ad. Az egyént ért sérelem (játék közben kapott sérülés) eltörpül a közösség érdeke mellett. A dühből elkövetett tett hosszú,

⁷⁷ Machiavelli 79.

⁷⁸ Machiavelli 77.

⁷⁹ Machiavelli 78., Stefani 79.

⁸⁰ Dean 1997. 24-25.

⁸¹ Machiavelli 78.

kimerítő pártharcot eredményezett. A Stefaninál és Machiavellinél olvasható Cancellieri-vendetta két részre bontható. A választóvonal az 1216-os vendettához hasonlóan ismét egy negatív szentencia, amely Guglielmo mondata.

Első rész

- A Cancellieri család bemutatása
- A testi sértés elkövetése
 - A negatív szentencia kimondása

Második rész

- A csonkítás
- A hosszú pártharcok kezdete
- A küzdelem áttevődése Firenzébe

A szembenálló pártok neveiket Stefani és Machiavelli szerint is a Cancellieri család két ágáról kapták. A család ősatyjának, Cancellierinek ugyanis két felesége volt. Az egyiket közülük Biancának hívták, innen eredt tehát a fehér párt elnevezése (legalábbis a magyarázat szerint), míg a másik párt a fekete nevet kapta. A két fél megkülönböztetésének ilyen eredeztetése nem tűnik valósnak.⁸²

Dino Compagni a vendetta-leírás helyett picit bővebb információval szolgál a pistoiai eredettel kapcsolatban. A Cerchiek a pártharcot megelőző rövid időszakban, olyan pozícióban voltak, hogy amikor a pistoiaiak az ottani pártharc elmérgesedése miatt 1296-ban *podestát* kértek Firenzétől, akkor a fehér pártból való Cantino Cavalcantit küldték oda. A kiküldött *podestá* azonban feltűnően kedvezett az egyik pártnak. A következő Compagni által említett alkalommal 1301-ben a firenzei származású új *podestát* szintén befolyásolni tudták oly módon, hogy hajlandó lett volna a fekete Cancellieriek száműzésére is.⁸³ A két város között tehát háttérben meghúzódó aktív politikai kapcsolatok voltak. Compagni a két pistoiai párt vezetőit is megnevezi: „*A fekete Cancellierik pártjából volt egy veszélyes lovag Pistoiaában, akit messer Simone da Pantanónak hívtak: középtermetű, sovány, barna ember volt, könyörtelen és durva, rabló és minden rosszra képes, ez messer Corso Donatival pártjával tartott. Az ellenpárttal pedig egy másik lovag, messer Schiatta Amati tartott, inkább gyáva,*

⁸² Stefani 79., Machiavelli 78. A párt nevével kapcsolatos következtetést Herczeg vonja le a *Firenze történetéhez* írt jegyzeteiben. Machiavelli, jegyzetek 718.

⁸³ Compagni 99-100.

mint bölcs ember és kevésbé kegyetlen ez a fehér Cerchiek atyafia volt”⁸⁴ Compagni tehát két konkrét pistoiai pártvezetőt is megnevez, akik a firenzei pártokat támogatták. Más példákból kiindulva elképzelhető, hogy valamilyen módon külső segítséget nyújtottak a Toscanában vezető pozícióban lévő firenzei pártoknak a későbbi haszon reményével.

Compagni krónikája alapján elmondható, hogy a pistoiai eredettel kapcsolatos vérbosszú leírás valós alapját a Pistoia városán belüli pártok valamilyen formában való firenzei jelenléte adta. Ez a jelenlét lehetett akár kölcsönös katonai vagy diplomáciai kapcsolat is. Ez a viszony a kor itáliai külpolitikai viszonyait ismerve könnyen elképzelhető. A firenzei krónikások által megörökített vendetta tehát valamilyen formában valós alaptörténetet tár az olvasó elé. A két firenzei szerző, Stefani és Machiavelli, akiknél a Cancellieri-vendetta részletesen le van írva, nem említi a két város közötti podestá küldéseket ebben az időszakban. Stefani esetében, aki még a firenzei priorok névsorát is feljegyezte, ez különösen feltűnő. Villani és Leonardo Bruni szintén nem beszél az 1296 és 1302 közötti firenzei-pistoiai kapcsolatokról. Ennél a négy szerzőnél valamilyen formában megjelenik konfliktus magyarázatként a Cancellieriek Firenzébe költözése, mint családi vendettájuk végpontja. Lehetséges, hogy a Pistoia és Firenze közötti politikai intrikákat, amelyek a két város domináns pártjai által meghatározott irányban haladtak, a firenzei történeti hagyomány egyes szerzői az elemzett vendetta leírásával helyettesítették, mely számukra három lényeges információt is hordozhatott. Először is a pistoiai és firenzei pártok összefonódásának tényét. Másodszor a *commune* és az egyén értékrendjének szembe állítását. Harmadszor, pedig a vendetta segítségével a fehér-fekete küzdelmet a számukra már legendás Buondelmonte-Uberti viszályhoz hasonlíthatták.

A Cancellieri-vérbosszú egy másik, *Annales Pistoriensis* című Pistoia történetével foglalkozó történeti munkában, található változata a firenzei krónikáktól eltérő neveket tartalmaz, valamint nélkülözi a Guglielmo által kimondott negatív szentenciát.⁸⁵ Lehetséges, hogy a kulcsmondat nem képezte a pistoiai városi legenda eredeti változatának részét. Guglielmo mondata a történet firenzei átvételével kerülhetett be a történetbe. Számos firenzei krónikában közvetve vagy közvetlenül az 1216-ban kirobbant pártharchoz hasonlítják a szerzők a fekete-fehér guelf vetélkedést (ezen hasonlóságok elemzése a 3.4. fejezetben található). Ebben, mint korábban láthattuk, Mosca Lamberti mondata kulcsszerepet tölt be. A

⁸⁴ Compagni 100.

⁸⁵ *Annales Pistoriensis*, bev. Giunti, F. és Guinti, J. in: Muratorius, L. A. szerk. *Rerum Italicarum Scriptores*, XI. kötet, Milánó, 1728. 368-372.

Mosca által kimondott szavak még Dante Alighieri *Isteni színjátékában* is megjelennek.⁸⁶ Mindkét történet leírói szükségét érezték annak, hogy a bosszút véghezvivők egy velős mondattal indokolják tettüket. Ezt figyelembe véve azt lehet mondani, hogy az esemény firenzei történeti munkákban található leírása két részből tevődhet össze: egyrészt a történet pistoiai alapjából, másrészt egy sajátos firenzei részből, mely elsősorban a mondanivalóban mutatkozik meg.

⁸⁶ Dante Pokol XXVIII. 105.

3.3. A feketék és fehérek harcához köthető második vendetta

Dino Compagni realisabb okokat sorakoztat fel a fekete-fehér harc kirobbanásával és pistoiai eredetével kapcsolatban. A Cancellieri család belharcának eredetével nem foglalkozik, a konfliktust lépcsőzetesen építi fel. Az elterjedt megközelítési nézőpontnak megfelelően a két vezető család közti ellentétet tartja döntőnek. Első okként az eltérő társadalmi háttérüket írja le röviden. Második okként egy palotavásárlási ügyet említ, harmadiknak, pedig egy érdekes örökösödési ügyet. Utóbbi kiindulópontja, hogy Corso Donati feleségül vette Accierito da Gaville lányát, aki az apja vagyonát örökölte. A lány rokonai az örökség kérdése miatt ellenezték a házasságot, de „*a lány anyja azt látva, hogy (Corso Donati) szép ember, nyélbe ütötte a házasságot*”⁸⁷ Az események leírása során tehát ismét találkozunk egy, az 1216-os vendettában is megtalálható utaláshoz hasonló, az özvegyasszonyok társadalmi szerepére vonatkozó megjegyzéssel. A Vieri Cerchi által vezetett Cerchi család Compagni szerint Neri da Gavillével rokonsági viszonyban volt. A korábban felsorolt két ok által eredményezett feszültséget az örökség körüli vita csak növelhette. A krónikás által meghatározott időrendet követve egy majdnem fegyveres összecsapásba torkolló tömegjelenetről olvashatunk: „*Egy napon sok polgár volt a Frescobaldiak terén, hogy részt vegyen egy elhalálozott asszony temetésén (...) a Donatiak és a Cerchiek pedig (akik nem voltak lovagok) egymással szemben a földön ülven, egyikük akár azért, hogy megigazítsa ruháját, akár más okból felállt. Ellenfeleik, mert gyanakodtak szintén felemelkedtek (...) és dulakodás támadt, az egybegyűltek közbeléptek, és nem engedték őket összeverekedni. Az ügyet mégsem lehetett annyira elsimítani, hogy sok nép ne menjen a Cerchi házakhoz, amelyek szívesen indultak volna a Donati házak megrohanására*”⁸⁸

A különböző tényezők fokozatos együttthatásai Compagni krónikája alapján olyan mértékű feszültséget eredményeztek, hogy egy félreértés is megfelelő légkört teremtett volna egy összecsapáshoz. A történet jól mutatja az ellentétek elmélyülését. A kortárs Compagni esetleg politikai szerepvállalásából adódóan tudta lejegyezni a történeteket ennyire pontosan, érzékletesen. Bizonyos ünnepek, az egész várost érintő közösségi események a források alapján magukban hordozták a konfrontáció lehetőségét. Egy ilyen alkalom során kirobbant összetűzés könnyen vezethetett a vendetta-leírásokban megtalálható rituálisnak is tekinthető időpontokhoz, illetve helyszínekhez. Az özvegy szerepvállalásának valóságtartalmát nehezebb megállapítani. Erre mutat rá Gordon, mikor párhuzamot von a Donati özvegy 1216-

⁸⁷ Compagni 88.

⁸⁸ Compagni 90.

os szerepvállalásával.⁸⁹ Ugyanakkor szerintem az örökség körüli vita az előkelő családok szociális struktúrájának ismeretében nem tűnik valószínűtlennek.⁹⁰

Compagni munkájában három olyan összecsapást is leír, melyek az 1216-os vérbosszú leírásai illetve Machiavelli művének elemzett részei alapján akár vendettába is torkolhattak volna. A tettek megtorlása mindegyik alkalommal elmaradt. Egy alkalommal a szerző szavai szerint is várható a bosszúállás, de végül nem következik be a krónikában. A konfliktussorozat leírásában ez az esemény az imént említett második vendetta. Compagni ezt az alkalmat a következőképpen írta le: *„Azon az estén, a tavasz újjászületésének ünnepén, a nők között nagyon divatoztak az utcai táncmulatságok. A de' Cerchiek közül való fiatalok szembetalálkoztak a Donatiak csapatával (...) akik fegyveres kézzel megrohanták a de' Cerchiek csapatát (...) a Donatiak kíséretének egyik tagja levágta Ricoverino de' Cerchi orrát (...) Ez a vágás városunk pusztulását okozta, mert nagyon fokozta a polgárok közt a gyűlölködést. A Cerchiek sohasem fedték fel a vétkes kilétét, arra várva, hogy rettentő bosszút álljanak”*⁹¹ Ricoverino de' Cerchi orrának levágása mind a három műben a viszály tényleges kezdőidőpontjaként szerepel. Ebből az esetből is látható, hogy a különböző városi ünnepek alkalmával az előkelő ifjak által alkotott csoportosulások a feszült légkörben könnyen összecsaphattak. Az idézett részlettel kapcsolatban fontos, hogy ez kapcsolódási pontot jelent Compagni, Villani és Bruni művei között. Villani illetve Bruni az utcai verekedés helyszínéül a Santa Trinità teret adja meg.⁹² Eredményeképp a fekete-fehér küzdelem a források szerint elérkezett ahhoz a ponthoz, ahonnan már nincs visszaút.

Dino Compagni tehát jól leírta, hogy a családok közötti nézeteltérés hogyan vált egyre mélyebbé. Az általa leírt okok a hatalomból való részesedésért való küzdelemmel kiegészítve képet nyújtanak arról, hogy milyen fázisok vezettek a fegyveres összecsapásig, amely Ricoverino de Cerchi orrának levágáshoz vezetett. Ez az eset képet adhat arról, hogy 1216-ban az események hogyan vezethettek el a legendás gyilkosságig. Az orrlevágáshoz hasonló véres esemény kiemelése az események láncolatából, a mondanivaló hangsúlyozásával könnyen válhatott a legendás vendetta alapjává.

⁸⁹ Gordon 469.

⁹⁰ Herlihy 137-152.

⁹¹ Compagni 94.

⁹² Bruni 194., Villani 247.

3.4. A feketék és a fehérek közötti vendetták és az 1216-os vérbosszú hasonlósága

A Cancellieri-vendetta felépítése legjobban Machiavellinél és Stefaninál hasonlít az 1216-os gyilkosságéhoz. Machiavelli először bemutatja a Cancellieri családot, majd leírja a sértést és a véres bosszút. Ezt követően egy negatív értelmű szentenciával találkozhatunk: „*Térj vissza apádhoz, és közöld vele, hogy a sebeket vassal és nem szavakkal szokás gyógyítani.*” A megfogalmazott mondat a történet fordulópontja, hiszen a rosszabb alternatíva választását jelzi. A felajánlott békülés helyett egy hirtelen, meggondolatlan tett következik, a sértett apa „dühből” dönt így. A kontextus és a mondanivaló nagyon hasonló Mosca Lamberti híres mondatához: „*Fő dolog a tett*”. A negatív szentencia után a megcsonkított gyermek apja klienseivel fegyveres harcot kezd, mely hosszú és vég nélküli. Ez az utolsó szerkezeti egység is hasonlít az 1216-os vendetta Machiavelli-féle leírásához.

Giovanni Villani munkájában az 1216-os eseményekhez hasonlítja a következményeket. Szerinte ugyanúgy oszlottak két pártra a guelfek, mint ahogy annak idején a ghibellinek és a guelfek ellenségeskedése kialakult. A feketék és fehérek harcához köthető második vendetta leírása után, pedig ismét megemlíti Mars szobrát. 1216-al kapcsolatban Mars jegyéről ír és nem a szoborról, de feltételezhető, hogy ez valamennyire összefügg a korábbi leírásával. A *Nuova cronica* ezen, Marsról szóló szakaszában nem fogalmaz egyértelműen a szerző, de akár egyfajta irónia is érezhető, amikor arról ír, hogy a vérbosszút megelőző évben számos átépítést hajtottak végre, mely során Mars szobrát elfordították (ezzel talán azt érzékelteti, hogy nem távolították el).⁹³ Ezen mondatok egyértelmű értelmezésére nincs lehetőség, de a Mars jegye illetve a Mars szobor megint egy vendettával kapcsolatban jelenik meg a *Nuova cronicában*.

Mindegyik szerzővel kapcsolatban elmondható, hogy két nagyléptékű pártharcot vagy megpróbáltak egy kezdődátumnak is felfogható vérbosszúval magyarázni, vagy a korábbi legendás eseményekhez próbálták azt hasonlítani.⁹⁴ Az 1216-os gyilkosság története tehát hatott a szerzőkre a fekete-fehér konfliktus kapcsán, de csak kis mértékben alkalmaztak ahhoz hasonló elemeket.

A vendetta-leírások gyakran a sértés és a büntetés hasonló súlyát hangsúlyozzák. Más területek esetében többször is megfigyelhető az akció és a reakció hasonlósága.⁹⁵ Firenzében azonban ez nem mondható el. A házassági eskü megszegése és a játék közben okozott testi

⁹³ Villani 247.

⁹⁴ Gordon a pártharc leírásait elemezve feltételezi, hogy egyes részek és az 1216-os vendetta között párhuzam vonható. A Cancellieri-vendettát ugyanakkor nem vizsgálja. Gordon 459-477.

⁹⁵ Dean 1997. 18.

sértés önmagukban lehetnek súlyos vétkek. Az ezekre adott válasz azonban jellemzően sokkal erőteljesebb.⁹⁶ A meggondolatlanul elkövetett reakció mindkét esetben jóval tovább megy az eredeti tettnél. A bosszú mindkét esetben súlyos: gyilkosság és csonkítás. Utóbbi még a megaláztatás elemével is kiegészül. A *tit for tat* stratégia fogalmának alkalmazása azért is helyénvaló a bosszúálló szereplők stratégiájának modellezésénél, mert az nem azonos a „szemet szemért, fogat fogért” elvvel.⁹⁷

Mind az 1216-os, mind a Cancellieri-vendetta leírásában az eltúlzott válasz a játékelméleti mozgástér szűkösségére hívhatja fel a figyelmet. A forrásokban ugyanis a gyilkosságra illetve a csonkításra azonnal súlyosabb reakció jön az ellenérdekelt párttól. Az ellentétekből származó fegyveres összecsapások a krónikák szerint nem hoztak megoldást, így a leírások azt sugallhatják, hogy egyik félnek sem érte meg hosszútávon az agresszív magatartás. Tehát a vendetta és következménye, azaz a kliensek fegyverbe hívása olyan kockázatosnak van ábrázolva, hogy az sem az egyén, sem a család számára nem éri meg.

⁹⁶ Dean más esetekben a sértés és bosszú azonos súlyát emeli ki. Dean 1997. 18-27.

⁹⁷ Tóth 101.

4. Összegzés

A középkori és kora-újkori Firenzében a politikai gondolkodás részét képezte a pártharcokból eredő megosztottság elítélése. A XIV. századi krónikaíróknál, így Malespininél, Villaninál, Stefaninál, Bruninál és különösen Compagninál kiemelt szerep jutott a belpolitikai események leírásának. Compagni a *popolo* gondolkodásmódjának megfelelően a megosztottság és az abból fakadó romlottság ellen sokszor írt moralizáló részleteket művébe. A *secondo popolo* idején kiemelkedő szerep jutott a grandiként vagy mágnásként megnevezett korábbi politikai elit elleni fellépésnek. Az ehhez kapcsolódó grandi ellenes-ideológia részét képezte a pártharcok elleni agitálás, ezen belül az önbíráskodással, a vendettával szembeni fellépés. Az 1216-os vérbosszúról alkotott képek rendszerint morálisan túlhangsúlyozott, szimbólumok segítségével kiemelt jelentést tartalmaznak. A Buondelmonte megöléséhez kapcsolódó történet egyes elemei eltérő mértékben megjelennek a különböző korokban élt szerzők mindegyikénél. A következő elemek tekinthetőek állandóak a történetben: a gyilkosság Mars szobra alatt történt, Húsvét reggelén, az esküszegőt fehér lovon ölték meg. Bizonyos szereplők nevei szerzőnként eltérnek, míg mások állandóak. Állandó szereplő Buondelmonte de' Buondelmonti, a Donati asszony, az Ubertiek, Amideiek, és a Lambertiek. Az esküszegéssel sértett család neve változó, vagyis kiléte nem fontos. A firenzei fehérek és feketék küzdelméhez köthető második vendetta-leírás legfontosabb tanulsága az, hogy az utcai harcokat valóban lehet különböző ünnepekhez, közösségi eseményekhez kötni. Az 1216-os vendetta esetében is elképzelhető, hogy a gyilkosok valóban Húsvét reggelén végeztek áldozatukkal. Azonban a gyilkosság időpontjának szimbolikus jelentéstartalma, Mars szobrához hasonlóan, idővel előtérbe került. A szobor állhatott egy ideig a Ponte Vecchionál, de a segítségével sugallható mögöttes jelentés fontosabbá vált. Buondelmonte ruházatának illetve lovának fehér színe szintén sajátos jelentéstartalommal bírt. A történetben két döntési szituáció található. Az elemzett szimbólumok a történet második döntéséhez kapcsolódnak, melyben az Uberti-Amidei klán tagjai választhatnak a bosszú és a béke között. A békés megoldás a *commune* érdekét szolgálná. A szimbólumok az ezzel ellentétes döntést hangsúlyozzák. A gyilkosok a tanácskozás ellenére meggondolatlanul cselekednek, elvetik a kockázatkerülő magatartást. Tettük következménye a több évtizedes pártharc.

Firenze történetében két vérbosszú köthető a feketék és fehérek harchoz. Az első vérbosszú a pistoiai Cancellieri családhoz kapcsolódik, míg a második egy Donati-Cerchi összecsapáshoz. Az előbbi a firenzei pártok közötti viszály eredetét a szomszédos Pistoia-ból vezeti le. A források a Cancellieri-vendettát több ponton is hasonlatossá teszik az 1216-os vendettához. Marchionne di Coppo Stefaninál és Niccoló Machiavellinél a történet szerkezete és mondanivalója is hasonló az 1216-os vendettához. A negatív szentencia Machiavellinél mindkét történetben kulcsszerepet tölt be. A mondat nincs jelen a vendetta egyik korábbi, pistoiai leírásában. Feltételezhető, hogy a pistoiai városi legenda történetét firenzei átvétele során egészíthették ki a szentenciával, amely sajátos firenzei jelentéstartalmat hordoz. Stefani és Machiavelli a szereplő szájába adott mondattal a meggondolatlanság diadalát ábrázolhatja a megfontolt, kockázatkerülő magatartással szemben.

A feketék és fehérek küzdelmével kapcsolatban Villani is visszautal az 1216-os vendettához. Szerinte a guelf párt ugyanúgy oszlott meg, mint annak idején a város. A *Nuova cronicában* Mars szimbóluma is a Buondelmonte-gyilkossághoz hasonló körülmények között jelenik meg. Leonardo Bruninál a Cancellieri-vendetta érintőlegesen megjelenik, Compagninál viszont egyáltalán nem. Utóbbi krónikája az egyetlen, amelyben fekete-fehér harchoz köthető vérbosszúk közül csupán a második jelenik meg. A Cancellieri család harcát tényként kezeli, és nem megy vissza az ellenségeskedésük kezdetéig.

Dino Compagni krónikájában olyan városközi kapcsolatokkal találkozunk az olvasó, amelyeket más források a Cancellieri pártok Firenzébe költözésével helyettesíthettek. A négy másik szerző ugyanis nem említi meg az 1296 és 1302 közötti firenzei *podestá* küldéseket Pistoia számára. Compagni leírja, hogy a *podestákon* keresztül a firenzei fehér párt megpróbált beavatkozni a pistoiai belpolitikába. Krónikájában név szerint megnevezi az ottani pártok vezetőit, mint a firenzei csoportok támogatóit. Ennek tanulsága, hogy a vendetta-leírások bizonyos esetekben a valós politikai intrikák részletes leírását helyettesíthették, oly módon, hogy a legfőbb mondanivalót megtartották.

A vendetta-leírások szimbólumainak és funkcióinak elemzése a középkori gondolkodás sajátos elemeit tárja fel. A firenzei elbeszélő források speciális vonásai lehetővé teszik a döntés és a következmény ábrázolásainak vizsgálatát.

Irodalomjegyzék

Felhasznált források

Annales Pistoriensis, bev. Giunti, F. és Guinti, J. in: Muratorius, L. A. szerk. *Rerum Italicarum Scriptores*, XI. kötet, Milánó, 1728.

A firenzei igazságszolgáltatás ordinamentumai in: Sz. Jónás Ilona szerk. Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény, Osisris Kiadó, Budapest, 1999.

Bruni, Leonardo: *Istoria fiorentina*, ford. Donato Acciajuoli, bev. C. Monzani, Firenze, Felice le Monnier, 1861 (Progetto Manuzio, E-text kiadás, 2004).

Compagni, Dino: *Krónikája korának eseményiról*, ford. és jegyzeteket írta Kiss András, Kriterion, 1989.

Dante, Alighieri: *Isteni színjáték*, ford. Babits Mihály, Európa Könyvkiadó, 1982.

Machiavelli, Niccoló: *Firenze története*, ford. Iványi Norbert in: Niccoló Machiavelli művei, II. kötet, Európa, Budapest, 1978.

Malespini, Ricordano: *Istoria fiorentina* in: Tartini, G.G. és Franchi, S. szerk. *Istoria fiorentina Coll'aggiunta di Giachetto Malespini e la Cronica di Giovanni Morelli*, Firenze, 1718.

Stefani, Di Marchionne di Coppo: *Cronaca Fiorentina*, Rodolico, N. szerk. in: Muratori, L.A. szerk. *Rerum Italicarum Scrpitores*, XXX. kötet, I. rész, Città di Castello, 1903.

Villani, Giovanni: *Nuova Cronica*, Giuseppe Porta szerk., Fondazione Pietro Bembo / Ugo Guanda, Biblioteca di scrittori italiani, Parma, 1991 (Progetto Manuzio, E-text kiadás, 1997).

Felhasznált szakirodalom

- Andres, Stefano: Oltre lo statuto. La vendetta nella letteratura toscana del Due-Trecento, *Laboratoire italien*, 5/2005. 57-83.
- Batkin, Leonid: *Guelfek és ghibellinek Firenzében* in.: Az ókori és középkori társadalomtörténet kérdései, Tankönyvkiadó, Budapest, 1965.
- Coleman, Edward: *Cities and communes* in. Abulafia, David szerk. *Italy in the Central Middle Ages*, Oxford University Press, Oxford-New York, 2004.
- Dean, Trevor: Marriage and Mutilation: Vendetta in Late Medieval Italy, *Past & Present*, 4/1997. 3-36.
- Dean, Trevor: *Crime and Justice in Late Medieval Italy*, Cambridge University Press, United States of America, 2007.
- Faini, Enrico: *Il convinto fiorentino del 1216* in. Zorzi, Andrea szerk. *Conflitti, paci e vendette nell'Italia comunale*, Reti Medievali E-Book, Firenze University Press, 2009.
- Gordon, N.P.J.: The murder of Buondelmonte: contesting place in early fourteenth-century Florentine chronicles, *Renaissance Studies*, 4/2006. 459-477.
- Herlihy, David: *Some Psychological and Social Roots of Violence in the Tuscan Cities* in. Martines, Lauro szerk. *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200-1500*, University of California, Los Angeles, 2005.
- Jones, Philip: *The Italian City-State: From Commune to Signoria*, Clarendon Press, Oxford 1997.
- Martines, Lauro: *Political Violence in the Thirteenth Century* in. Martines, Lauro szerk. *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200-1500*, University of California, Los Angeles, 2005.
- Molnár Péter: *Az itáliai városállamok a konstanzi békétől a XIV. század elejéig* in. Klaniczay Gábor szerk. *Európa ezer éve: a középkor*, II. kötet, , Osiris, Budapest, 2004.
- Muir, Edward: *Mad Blood Stirring, vendetta in Renaissance Italy*, John Hopkins University Press, United States of America, 1993.
- Najemy, John: *A History of Florence 1200-1575*, Blackwell Pub., Malden, 2006.
- Pál József, Ujvári Edit szerk.: *Szimbólumtár*, Balassi Kiadó, Budapest, 1997.

Tóth I. János: *Játékelmélet és társadalom*, Jate Press, Szeged, 1997.

Zagare, Frank: *Játékelmélet, Fogalmak és alkalmazások*, ford. Hidi János, Helikon Kiadó, 2006.

Zorzi, Andrea: *La cultura della vendetta nel conflitto politico in età comunale* in.: Le storie e la memoria. In onore di Arnold Esch, Delle Donne, R. és Zorzi A. szerk. Reti Medievali-Firenze University Press, Firenze, 2002.

Zorzi, Andrea: *Pluralismo giudiziario e documentazione: il caso di Firenze in età comunale* in.: Chiffoleau J., Gauvard, C. és Zorzi, A. szerk. Pratiques sociales et politiques judiciaires dans les villes de l'Occident à la fin du Moyen Age (Actes du colloque international Rome, 29 novembre-1 décembre 2001), Roma, 2007.

Zorzi, Andrea: *Conflitti e sistemi giudiziari: La faida Cerchi-Donati* in: Zorzi, A. szerk., La trasformazione di un quadro politico: ricerche su politica e giustizia a Firenze dal comune allo stato territoriale, Firenze, Firenze University Press, 2008.

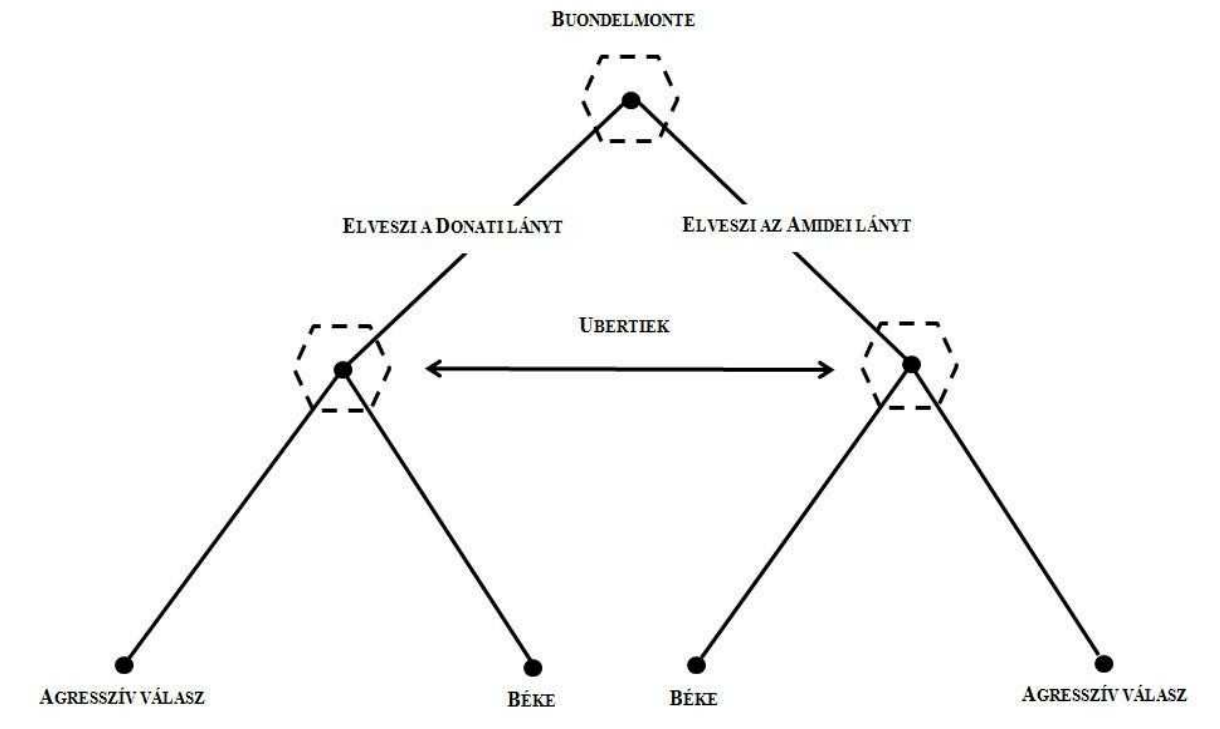
Melléklet

1. táblázat

Szerző	<i>Malespini</i>	<i>Compagni</i>	<i>Villani(Stefani)</i>	<i>Bruni</i>	<i>Machiavelli</i>
Eskü-szegő	Messer Buondelmonte	Buondelmonte de' Buondelmonti	Messer Buondelmonte (Buondelmonte de' Buondelmonti)	Messer Buondelmonte	Egy Buondelmonte ifjú
Sértett	Amideiek	Oderigo Giantrufetti	Amideiek	Oddo di Arrigo de' Fifi	Amideiek
Bátorító	Donati asszony	Madonna Aldruda, Forteguerra Donati felesége	Donati asszony	Donati asszony	Donati özvegy
Eskü-szegés okai	A lány szépsége	A lány szépsége	A lány szépsége	A lány szépsége és előkelősége	A lány szépsége
Gyilkosok	Mosca Lamberti, Schiatta degli Uberti, Lambertuccio Amidei, Oderigo Fifi, egy Gangalandi	Nincsenek megnevezve.	Mosca Lamberti (Mosca degli Uberti), Lambertuccio Amidei (Lambertuccio degli Amidei), Oderigo Fifi (Oderigo Fifi), egy Gangalandi	Ubertiek és Lambertiak, Oddo	Mosca Lamberti, Stiatto Uberti, Lambertuccio Amidei, Oderigo Fifi
A gyilkosság körülményei	Fő dolog a tett! Húsvét reggelén, Fehér lovon, Mars szobra alatt	Fő dolog a tett!, Házasság napján.	Fő dolog a tett!, Húsvét reggelén, Mars szobra alatt, Fehér lovon és ruhában	Fő dolog a tett! Húsvét napján, Fehér lovon és fehér ruhában, Mars jegye alatt	Fő dolog a tett! Húsvét reggelén Fehér lovon, Ponte Vecchio lábánál, Mars szobra alatt.

A táblázatban Stefani krónikájának adatai Villani oszlopában szerepelnek, mivel Kiss szerint Stefani munkája Villani munkájának átdolgozása. Compagni, jegyzetek 38. Azon elemek, amelyek Stefaninál eltérőek a másik szerző által megadottaktól, zárójelben szerepelnek.

1.ábra

Az 1216-os vendetta *játékfa* (vagy más néven extenzív) ábrázolása. A kiemelt pontok a döntéseket jelzik. Az Ubertiek Messer Buondelmonte döntésének ismeretében reagálnak. Abban az esetben, ha Buondelmonte az Amidei lányt veszi feléségül az Ubertiek a források alapján, valószínűleg nem adnak agresszív választ, de a játékfa modell jellege megköveteli az eshetőség feltüntetését.

Az általam használt *játékfa* modell alapja: Zagare, Frank: Játékelmélet, Fogalmak és alkalmazások, ford.: Hidi János, Helikon Kiadó, 2006. 15, 23.